

КУЛЬТУРОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** В статті розглядаються методи педагогічного виховання дітей середнього шкільного віку, з метою ефективного формування їх майбутньої особистості. Особливу увагу звернено на розвиток національної української культури в процесі взаємодії сім'ї і школи. Наголошується на ефективності впливу народних національних традицій, свят, ритуалів тощо, в процесі формування національної культури школярів.*

***Ключові слова:** виховання, мораль, цінність, культура.*

***Аннотація.** В статье рассматриваются методы педагогического воспитания детей среднего школьного возраста, с целью эффективного формирования их будущей личности. Особенное внимание обращено на развитие национальной украинской культуры в процессе взаимодействия семьи и школы. Отмечается эффективность влияния народных национальных традиций, праздников, ритуалов и тому подобное, в процессе формирования национальной культуры школьников.*

***Ключевые слова:** воспитание, мораль, ценность, культура.*

***Annotation.** The methods of pedagogical education of children of middle school age are examined in the article, with the purpose of the effective forming of their future personality. The special attention is turned on development of the national Ukrainian culture in the process of co-operation of family and school. Efficiency of influence of folk national traditions is marked, holidays, rituals and others like that, in the process of forming of national culture of schoolboys.*

***Key words:** education, moral, value, culture.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах становлення державності, особливого значення набуває проблема національної свідомості молоді, яка ґрунтується на культурних надбаннях народу, ефективно засвоєння яких можливе перш за все через виховання підростаючого покоління у сім'ї та школі – основних інститутах соціалізації.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей виховного впливу на дітей з боку сім'ї та школи, за допомогою культури нашого народу. **Завданням** даної статті є висвітлення сімейних традицій та моральних відносин і традицій школи.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Взаємодія школи і сім'ї – традиційна педагогічна проблема, домінантою якої має бути українська національна ідея, що містить у собі ціннісно-сміслові координати діяльності соціальних інститутів. Це переконливо доведено в працях Г.Ващенко, С.Русової, В.Сухомлинського, К.Ушинського. Питання формування національної культури й виховання учнівської молоді знайшло своє відображення у дослідженнях С.Горбенко, Ю.Руденка, О.Семенов, О.Ярмоленко. Проблеми національного виховання висвітлюються в публікаціях Т.Алексєнко, І.Беха, В.Болгаріної, Ю.Гапона, Я.Журецького, П.Ігнатенко, В.Постового, О.Савченко, О.Сухомлинської, Ю.Терещенка та ін.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що сформованості підростаючого покоління залежить від стійких духовних, моральних та національно-культурних цінностей підлітків, їхніх моральних норм, принципів, поведінки в суспільстві та ставлення до оточуючих. Деякі аспекти впливу національного виховання на особистість раніше розглядалися, але не достатньо, тому є існує необхідність детального вивчення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу.

Людську спільноту виділяє з-поміж живої природи здатність до взаємодії. В процесі якої складаються соціальні відносини між людьми. Вони потребують упорядкованості, певної стабільності. Ця потреба породжує створення соціальних інститутів, системи цінностей, норм, матеріального забезпечення буття. Все це створюється людьми і входить у поняття «культура». Українська національна культура – неповторне самобутнє національне багатство, яке народ створював віками й передавав від покоління до покоління. Прилучення шкільної молоді до української національної культури має збагачувати духовний світ, створювати моральну основу особистості, формувати громадянина, гідного представника свого народу.

На основі аналізу філософської, історичної, педагогічної, психологічної літератури, даних наукових галузей – етнографії, українознавства, мовознавства виділені такі основні компоненти української національної культури: українська мова; історія України; наука і техніка; аграрна і господарська культура; національне професійне мистецтво; медицина; народна медицина; освіта; народна педагогіка; природа рідного краю; народознавство; фольклор; народна мораль; народні символи; народна правосвідомість; релігійні вірування; народні традиції; народний календар; народні свята; народні звичаї; народні обряди; українські народні пісні; народна музика; народна естетика; народні промисли; українські ігри; український побут; українська кухня [4].

Кожна спільнота виробляє свої культурні цінності (норми, звичаї), що приймаються більшістю її членів. Навіть якщо ці норми вже вироблені іншими, вони набувають специфічних ознак саме певної спільноти. Внутрішні соціальні зв'язки, особливо в умовах автономності, а найперше, незалежності суспільства складають каркас його культури. Для злагодженої, продуктивної взаємодії члени суспільства мають засвоїти її нормативну культуру. Змінюються соціальні умови – змінюються й культурні норми соціального життя.

Спектр цих норм дуже широкий: від побутових звичаїв, традицій, моральних норм – до юридичних законів. Якщо вони приймаються більшістю, то слід говорити про домінуючу культуру. Але життя кожного індивіда протікає в умовах субкультури, властивої певним групам (національним, професійним, віковим тощо). В умовах етнічного розмаїття України дослідження на рівні субкультур набирає особливого значення. Адже від взаємодії культур значною мірою залежить рівень сучасної української культури як культури домінуючої. Особливо, якщо враховувати, що у шкільних колективах досить часто співіснують т.н. формальна і неформальна субкультури. Остання іноді домінує в житті учнів, будучи не лише сумнівною за якістю, але й часто шкідливою для розвитку особистості, що

формується. Зростає потреба у створенні соціокультурного макро - та мікросередовища, в якому діти знаходили б можливість задовольнити свої культурні потреби й інтереси. Розв'язання її покладається на суспільство, зокрема, на такі його інститути, як сім'я і школа. Методологічними засадами виступають теорія взаємозв'язку культури народу й особистості, а в шкільний період – ідея особистісно орієнтованого виховання [4; 6; 8].

Визнання в Україні людини найвищою соціальною цінністю стало конституційною нормою. Важливим моментом зобов'язання в діалектичному ланцюгу людина - суспільство є система виховання, спрямована на розвиток особистості відповідно до суспільного ідеалу культурної людини. Цілеспрямований процес соціалізації відбувається саме в умовах соціально-педагогічної системи. В її межах реалізується обов'язок суспільства перед особистістю щодо створення умов для всебічного розвитку, формується здатність до виконання обов'язку людини перед суспільством. Відбувається поступове прилучення індивідів, спільностей, усього суспільства до цінностей культури, створених людством. Водночас індивід набуває якостей особистості, його соціальна мікросистема з предметами культурної спадщини і зв'язками з предками та нащадками в її структурі.

Проблема становлення особистості є предметом дослідження суспільствознавчих наук упродовж багатьох століть. В українській науці досить детально розроблені теоретичні засади, зокрема педагогічні основи формування особистості. Але особистість, «як правило, бралась поза рамками етнічності, етнічної свідомості, зокрема. Без концептуальної розробки проблеми особистості як певного етнотипу важко усвідомити мотивацію духовного відродження...» [10]. Дослідники (М. Брайчевський, Л. Толочко, Л. Шкляр, В. Шкальняк та ін.) вважають, що кожній особистості властиве чуття етнічної ідентичності як глибокого емоційного стану. Воно не завжди усвідомлюється людиною, особливо коли вона не володіє достатнім рівнем культури, освіченості, а отже, самосвідомості. Але яким би високим не був цей рівень, як писав М. Бердяєв, «... до космічного, всесвітнього життя

людина прилучається ... завдяки життю національному» [1]. До загальнолюдської культури шлях пролягає через національну культуру. Досліджуючи питання ролі національної культури в розвитку особистості на прикладі учнів середніх шкіл України, ми зосередили увагу на її найбільш поширених національно-етнічних типах. Особистість формується під значним впливом найближчого оточення, як природних, так і соціальних явищ. Створюється складна система зв'язків, яка реалізується у взаємодії людини з природою, іншими людьми, з якими вона вступає у взаємодію. Народжується певна культура від елементарних правил поведінки, побуту до глибоких проявів духовності.

Систематизацію відомих науці типів етнічної ідентичності зробили сучасні дослідники національно-етнічних відносин (Б. Попов, В. Піддубний, Л. Шкляр і інші). Основні з типів – етноцентризм ("етнонарсицизм"), маргінальний та космополітичний. Перший із названих типів означає, що до нього відносяться ті, в кого надмірно власні етнічні риси. Здавна існує думка, що етноцентризм – це такий погляд на суспільство, якому властиве визнання певної етнічної спільноти центральною, а всі інші лише співвідносяться з нею [10]. Отже, важливо передусім визначити поняття етноцентризму. Як і в кожному явищі, тут є позитивне й негативне. Етноцентризм - необхідна умова національної самосвідомості. Особливо, коли це стосується домінуючої, корінної національності країни. Кожен раз людина ставить себе у центр тієї культури, яку вона вважає своєю і зіставляє її зі зразками культурного середовища. Водночас існують і крайні полюси етноцентризму –це націоналізм у гірших його проявах (наприклад, зневага до інших культур).

Для маргінального етнотипу характерна подвійна ідентичність (національна приналежність одна, а культурна орієнтація, мова – інша). Як відомо, визначальними чинниками етнічної ідентичності є національна культура, історія народу. Ставлення до них – один із критеріїв національної свідомості. Адже національність – одна з головних характеристик людини, в структурі якої вагоме місце належить культурі етнічній. Поділяємо думку,

висловлену сучасними дослідниками (В. Медвечук, А. Черненко) про те, що «українська культура не обмежується культурою, що записана українською мовою» [8]. Україномовна і російськомовна єдина українська культура - реальність, з якою треба рахуватись. А переважна орієнтація на культуру інших народів дає підстави говорити про етнокультурну дестабілізацію, етнічну нестійкість.

Космополітичний тип національно-етнічних відносин зорієнтований на «вселюдське», абстрактне. По-суті, це відмова від своєї етнічності, коли особистість байдуже ставиться до національного коріння, національних інтересів. Найбільш ефективний шлях розвитку і сприйняття культури – це поєднання рис етноцентризму й культурного релятивізму (визнання необхідності взаємодії, взаємозбагачення різних культур). Тоді індивід, маючи розвинене почуття гордості за культуру свого народу і приналежності до неї, здатний оволодіти культурними надбаннями іншого народу.

Серед соціальних зв'язків людини найміцнішими є зв'язки з сім'єю, етнічною спільнотою, нацією загалом. Втрата цього зв'язку веде до деградації нашого суспільства. Погоджуємося зі словами М. Братасюка: «... яким чином можна позбавити окремого індивіда зв'язків із нацією? - Відлучивши його від національної культури, від звичаїв та традицій рідного народу, від його мови, пісень, літератури, знищивши культурні цінності нації... розчинити національний тип, асимілювати його, наприклад, у «великий радянський народ» [2 с.68; 7]. Дослідження, проведене Г. Ващенком [3], дає змогу простежити еволюцію цього ідеалу протягом довгої історії української нації. Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення.

Дослідники історії українського народу Стельмахович М., Сявакко Є., Скуратівський В., Степанишин Б. відзначають серед традиційних рис українця мирну вдачу, лагідність, загальну інтелігентність, наближеність до природи, розвиненість естетичних почуттів та здібностей, шляхетну хоробрість. Значний вплив на формування ідеалу української особистості

мало запровадження християнства. Його риси досить повно втілені в «Повчанні Володимира Мономаха». Основні з них – віра і любов до Бога, до свого ближнього, повага до старших, смиренність, правдивість, терпимість, оптимізм, милостивість, благочестивість, працелюбність, лицарство. Відомий історик України І. Крип'якевич, характеризуючи національну індивідуальність українців, підкреслює властиві їм риси солідарності й вірності, почуття честі, пошанування права, патріотизму. Українське життя мало свій окремий стиль, обіпертий на високу народну культуру [6; 7]. Любов до Батьківщини цінувалася понад усі чесноти. Ідеал людини відбитий протягом багатьох років в українському фольклорі, й літературних джерелах. У XVI-XVII століттях створюються братства, школи (зокрема, козацькі), в діяльності яких певною мірою реалізувались прагнення до ідеалу українського народу – вільного, патріотичного, працелюбного, морального, толерантного.

Звернімося до настанов видатного українця Г. Сковороди, Який до ідеальних рис людини (а отже-виховного ідеалу) додає прагнення до пізнання, пошук істини, загальну освіченість. На цій основі зростає мудрість і виникає внутрішня свобода. Ідея природовідповідності у вихованні людини була сформульована ним чи не найперше у світовій педагогіці. Принцип природовідповідності, який сповідував видатний український просвітитель, вимагає відмови від насильства, «штучного» (суто зовнішнього) виховання. Прищеплення світських манер – далеко не основне у вихованні. Правильне виховання, на його думку, в єдності знань і високих моральних поривань. Нормами життя людини має бути, за Г. Сковородою, єдність особистих і суспільних інтересів, патріотизм, шанобливе ставлення до батьків, учителів[5].

Виховний ідеал, створений упродовж віків українським народом, втілений у багатьох літературних творах. Міцними були мотиви пошани нашого народу до національних традицій, власної культури. Однак схиляння перед «модними» чужоземними культурами (мовою, побутовими звичками,

музикою тощо), які спотворено переймалися українцями, теж знаходили широке розповсюдження. Як відомо, для дітей української знаті наймалися чужоземні гувернантки-вихователі. Це запозичення чужого відбувалось одночасно з презирством до власних національних традицій. Найбільш гостро застерігали від цього у своїх творах Г. Сковорода і Т. Шевченко.

У праці «Виховання і характер. Яку роль відіграє народність у вихованні?» К. Ушинський стверджував, що основи виховання і мета його різні в кожного народу, бо позначені народним характером. Запозичити чужий характер, на його думку, неможливо [9]. Отже національна система виховання мусить мати самобутній характер, спиратися на народну педагогіку, ментальність, сім'ю, бо перші знання про оточуючий світ, людей, добро і зло, дитина набуває в сім'ї, родині. Об'єднати зусилля сім'ї і школи для створення ефективної системи виховання в Україні – одне з нагальних питань.

Основна функція школи та сім'ї – соціалізація підростаючого покоління, суть якої полягає в освоєнні культурних цінностей, насамперед культури національної. Саме її сформованість є виявом національної свідомості, необхідною умовою становлення незалежної демократичної держави.

Таким чином, важливою передумовою розвитку особистості є здатність її осмислювати й прагнути засвоїти кращі риси своєї нації. Національна культура виступає основою формування всебічно розвиненої особистості, її самореалізації. Лише через неї можливе досягнення загальнолюдської культури. Відчуження індивіда від національної культури веде до денаціоналізації, занепаду духовності.

Це, насамперед, проявляється у ставленні до рідної мови, історії свого народу, його традицій та звичаїв. Звернення до історичних, геополітичних чинників, соціокультурних факторів дали можливість узагальнити основні передумови нинішнього стану розвитку національної культури та зробити

аналіз сучасного соціокультурного середовища, в якому проходить процес виховання учнівської молоді.

Для формування повноцінної національної культури, етнічної античності молоді необхідна узгодженість між сім'єю і етнічним середовищем. В результаті вивчення історичних передумов та соціолого-педагогічного аналізу особливостей сучасної соціокультурної ситуації ми зробили висновки, що важливою умовою є наявність спільної системи цінностей. Саме вона складає зміст соціалізації дитини в сім'ї і школі, значною мірою означає ефективність взаємодії сім'ї і школи в національному вихованні.

Висновки та перспективи подальшого розгляду.

В цієї статті нами були висвітлені особливості впливу національної культури нашого народу на формування моральних цінностей та духовний розвиток учнів середнього шкільного віку, але ми не можемо охопити весь спектр проблеми, тому передбачено подальший розгляд даного питання.

Література

1. Бердяев Н. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности. - М.: Мысль, 1990. – 185 с.
2. Братасюк М. Подолання національного відчуження. //Современное общество.-1993-№2-С.68-74.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал.-Полтава,1994. – 268 с.
4. Журецький Я.І. Взаємодія сім'ї і школи у прилученні учнівської молоді до української національної культури (на матеріалах Південного регіону України). Київ, 1998 – 189 с.
5. Сковорода Г.С. Твори в 2 т.-К.,1994.-т.2., 412 с.
6. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи української національної школи-родини.-№5.1997 – 210 с.

7. Крип'якевич І. Історія України.-Львів, 1990. – 394 с.
8. Медвечук В. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення. -К.: "Україна", 1997. – 118 с.
9. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. У двох томах.-К.: Рад.школа, 1983-т. 1 . – 437 с.
10. Шкляр Л.Е. Етнос і особа: проблеми ідентичності. //Етнос і соціум.-К.: Наукова думка, 1993.-С.64-65.